

- BOGDÁN István: *A magyarországi papíripar története*. Bp. 1963. 228–229.
- BORN, Ignace de: = *Nuovo Giornale d'Italia*, Venezia, 1777. I. 116.
- CSETRI Elek: *Fridvaldszky János, a természettudományok korai úttörője*. = *Korunk* 1965. 1521–1526.
- CSETRI Elek – ENGEL, C.: *Prima lucrare agronomică de specialitate din Transilvania*. București, Centru-de Int. și doc. pt. agricultură și silvicultură. 1970.
- CSETRI Elek: *Egy agrártudós a XVIII. századi Erdélyben*. = *Korunk* 1977. 233–244.
- CSETRI Elek: *Az erdélyi Mezőgazdasági Egyesület*. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1979.
- DOMOKOS János: *Fridvaldszky János: Dissertatio de Skumpia*. Bp. 1944. (benne életrajzi adatokkal)
- FEJÉR György: *Codex diplomaticus*. I–X. Buda, 1829–1844.
- HRADSKY, Josephus: *Initia, progressus ac praesens status Capituli ad S. Martinum...* Szepesváralja, 1901. 61, 63, 495, 496, Appendix 358.
- KÁRFFY Ödön: *Az első erdélyi földművelési egyesület*. = *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 1898.
- KLANICZAY Tibor: *Magyar irodalomtörténet*. Bp. 1964. 560.
- KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1980. 581, 631, 640.
- KOVÁCS L.: *A Magyar Nemzeti Múzeum magyar ekéi*. = *Néprajzi Múzeum Értesítője* 1937.
- MAKKAI László: *Hadik András*. = *Agrártörténeti Szemle* 1957. 37–50.
- METZNER Károly: *Kiskunfélegyháza határperei*. = *Kiskunfélegyházi Tanítóképző Értesítője* 1932. 14, 19.
- NAGY Iván: *Magyarország családai...* IV. Pest 1865. 280.
- PETRIK könyvészete
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. III. Bp. 1894.
- TÓTH András: *Az erdélyi román kérdés a XVIII. században*. Bp. 1938.
- TRÓCSÁNYI Zoltán: In: *Erdély története három kötetben*. Szerk.: KÓPECZI Béla. Bp. 1968. 1036, 1043, 1071, 1085, 1178, 1181.
- Részletesebben: *Frivaldszky-család történet, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár*, Fol. Hung. 3631/2 (1996) 84–94.

ID. FRIVALDSZKY JÁNOS

Possessori bejegyzések a debreceni Egyetemi Könyvtár 18. századi külföldi könyveiben I. (Protestáns lelkészek és tanárok könyvei.) 1994-ben kezdtem meg az 1700–1750 között nyomtatott külföldi könyvek provenienciá vizsgálatát, 940 művet dolgoztam fel. A továbbiakban protestáns lelkészek és tanárok 18–19. században birtokolt könyveit ismertetem az alábbi szkéma szerint:

A possessor neve¹

A könyv rövid címlírása; a hatjegyű számok a raktári jelezetek

A bejegyzés szövege

Megemlítek két dedikációt és egy könyvtárosi katalogizáló szöveget is.

A kétes olvasatokat [?] jelöli.

¹ A három evangélikus possessor neve után „ev.” rövidítéssel jelzem hovatartozásukat; a többiek mindnyájan reformátusok voltak.

Farbaky János (ev.)²
(18. század első fele)

FARBAKY, Johannes: *Disputatio theologo- philosophica methodo scientifica conscripta de origine mali ex principii rationis et revelationis demonstrata.*³ Altdorf, 1740, Meyer. (763.160)
„Viro Clarissimo, D[omi]no Berio⁴, grati [?], humillime oblatam voluit, cum voto omnis felicitatis Auctor.”

Farbaky János (? Árva vm., ?) lelkészjelölt. 1736–1741-ben az altdorfi egyetem hallgatója. Egyéb életkörülményei ismeretlenek.⁵

Vecsei János
(18. század közepe)

BAHIL, Matthias: *Tristissima ecclesiarum Hungariae protestantium facies*⁶... Brieg, 1747, Trampus. (114.919)

„Ioannis Vetsei”

Vecsei János 1726–1763 között Debrecenben lelkészkedett, oda külföldről érkezett,⁷ feltehetőleg peregrinációból.

Harkányi József
(18. század első fele)

COCCEJUS, Johannes: *Opera anecdota, theologica et philologica.* Amsterdam, 1706, ny. n. (748.121.)

„Est Josephi Harkányi”

Lelkészjelölt, 1727–1729-ben Leidenben tanult.⁸

„Mich.[ael] A.[bód] Ajtai”⁹

Kettejük birtoklása utáni possessori nyom is van a kötetben.¹⁰

Ajtai Abód Mihály¹¹
(1704–1776)

STRUVIUS, Burcardus Gotthelfffius: *Syntagma iuris publici imperii nostri Romano Germanici,* Jena, 1720. Bielcke. (763.491)

² RMSZ 97.

³ PETRIK I. 742.

⁴ A dedikáció címzettjét a Bär, Baer, Ursinus nemzeti és humanista nevek figyelembevételével sem sikerült azonosítani.

⁵ ZOVÁNYI 189.

⁶ PETRIK I. 153–154.

⁷ ZOVÁNYI Jenő: *A Tiszántúli Református Egyházkerület története.* II. Debrecen, 1939. 188–190.

⁸ WESZPRÉMI István: *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae* IV. Viennae, 1787. 136. Harkányi nem volt orvos, a forrás itt egyszerűen a Leidenben a 18. század elején tanult református diákok egy részéről hoz adatokat.

⁹ Lásd a következő tételt!

¹⁰ Egy harmadik kéz bejegyzése szerint a könyv a nagyenyedi kollégium könyvtárába került.

¹¹ RMSZ 4.

„Mich.[ael] A.[bód] Ajtai. [?] Bibliothecam ex Oblatione Celeberrimi Professoris D[omi]ni D.[omi]ni Michaelis A.[bód] Ajtai A[nn]o 1772. Coll.[egii] N.[agy] Enyed 1772”.

A possessor hazai tanulmányai után Frankfurt an der Oderben doktorált.¹² 1735-ben özv. Teleki Józsefné Bethlen Katánál volt udvari pap. 1737 végén a nagyenyedi kollégimban lett tanár. Kiváló érdemeket szerzett iskolája felvirágoztatása és az erdélyi oktatásügy javítása körül. Wolffianus volt.¹³ Keleti nyelveket, régiségtant és történelmet tanított. Halotti beszédekét és egy latin nyelvtant jelentetett meg, kéziratban is maradtak munkái.¹⁴

Szikszai György
(1738–1803)

C.[ANZ], I.[srael] Th.[eophil]: *Philosophiae Leibnitianae et Wolffianae usus in theologia*. Frankfurt am Main–Leipzig, 1728. ny. n. (760.318)

„Libris Bibliothecae Illustris Collegii Reformati Debrecinensis annumervit hunc librum A.[nno] CI) CC LXII [?] Georg.[ius] Szikszai B.[iblio]. thecarius.”

Szikszai, református esperes, a debreceni kollégimban 1753-ban lett togatus (előtte, mint a megjegyzésekből kiténik könyvtáros volt), 1763-ban kezdi meg bázeli és utrechti peregrinációját, 1765-től lelkészkedett.¹⁵ Tagja volt a budai zsinatnak. Teológiai írói tevékenysége jelentős.¹⁶

Verestói György, ifjabb¹⁷
(1739–1794)

DRESSER, Matthaeus: *Collectiones litteraturae Graecae; hoc est: orationes, epistolae et poemata*. Berleburg, 1726, Haug. (114.916)

„Georg.[ii] Verestói F.[ilii],,

A possessor tanulmányait Kolozsvárt végezte, 1761-ben a franekeri egyetem matrikulált, 1767-től lelkészkedett szintén Kolozsvárt.¹⁸

Ercsei Dániel¹⁹
(1744–1809)

NIEUPOORT, G.[uilielmus] H.[enricus]: *Historia reipublicae et imperii Romanorum*. Utrecht, 1723. Brodelet. (720.219)

„Ex oblatione gratuita Clarissimi ac doctissimi Domini Danielis Ertsei olim praeceptoris amandissimi possidet hunc librum Daniel Komáromy 1778 die 20a Maij”.

Ercsei a debreceni kollégiumban tanult, 1773-tól senior, 1774-ben Bázelen peregrinált, 1806-tól a hevesnagykunsági egyházmegye esperese.²⁰

Egy nyomtatott és egy kéziratban maradt munkája.²¹

¹² *Dissertatio theologica de mora Dei*. PETRIK I. 34.

¹³ ZOVÁNYI 16.

¹⁴ SZINNYEI I. 93–94.

¹⁵ ZOVÁNYI 601.

¹⁶ SZINNYEI XIII. 872–873.

¹⁷ RMSZ 421.

¹⁸ ZOVÁNYI 686–687. Egy 17. századból való könyvét már számbavettem; MKsz 1994. 405.

¹⁹ RMSZ 90.

²⁰ ZOVÁNYI 174.

²¹ SZINNYEI II. 1378–1379.

Récsei János
(1754–1836)

BRUNINGS, Christianus: *Compendium antiquitatum Graecarum e profanis sacrarum*. Frankfurt am Main, 1735, Varrentrapp. (760.506)

„Ioannis Rétsey. Trajecti. 1785”

SCHWANDTNER, Ioannes Georgius: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres*. 1–3. Wien, 1746–1748, Kraus. (114.238)

„Ioannis Rétsey anno 1786. Hagae Comitum.”

Récsei a debreceni kollégiumban 1769-ben lépett a togatusok sorába. 1782-ben iratkozott be az utrecht-i egyetemre. Hazatérve 1787-től több helyen lelkészkedett, 1826-ban esperesnek választották. Egész vagyónát a kollégiumra hagyta új tanszék alapítása végett.²²

Gál András²³
(1764–1828)

GERDES, David: *Historia reformationis*. 1–4. Groningen–Bremen, 1744–1752, Spandau–Rump. (115.009)

„Andreae Gál 1806”

Nevezett 1783-ban subscribált Sárospatakon, 1795–1797-ben ugyanott könyvtáros. 1798-ban Jénában peregrinál, 1799-től haláláig lelkészkedik, előbb Göncön, majd Felsővadászon. A református énekeskönyvbe négy éneket írt, ezenkívül több nyomtatott és kéziratot műve ismert.²⁴

Vályi Nagy Ferenc²⁵
(1765–1820)

MORHOFIUS, Daniel Georgius: *Polyhistor literarius philosophicus et practicus*. Lübeck, 1732, Boeckmann. (720.087)

„Francisci Nagy S.[aros] Patakini A.[nn]o 1807”

A sárospataki kollégiumban tanult, majd 1793-ban beiratkozott a zürichi egyetemre, ahol szoros kapcsolatban állt tanárával Johann Jakob Hottingerrel (1750–1819). 1798-ban lett tanár Sárospatakon, a görög nyelv és a magyar irodalom volt a legkedvesebb tárgya. Hivatalát harminc évig viselte. Költői és műfordítói munkájával tett szert hírnévre.²⁶

Kecskeméti Dániel
(1781–?)

Márton Antal
(18. század vége – 19. század eleje)

Hé Kainé Diathéké – Novum Testamentum. Basel, 1749, Mechel. (146.605)

„Daniel Kecskeméti emi in oppido Papa. Die 40 Maji 1798”

²² ZOVÁNYI 502.

²³ RMSZ 115.

²⁴ SZINNYEI III. 938–939.

²⁵ RMSZ 415.

²⁶ SZINNYEI IX. 554–557., ZOVÁNYI 672–673.

„Ex Libris Antonii Márton”

Az első possessor Pápán végzett, később Jénában és Göttingenben tanult, 1804-től Polgárdiban lelkészkedett. Egyházi beszédei vannak a Prédikátori Tárbán.²⁷

Márton Antal a pápai kollégium 1828-ból való kéziratának a scriptora,²⁸ diák lehetett.

Szell Sámuel
(1797–1871)

Fazekas Sándor
(1849–1922)

MARTINAEU DU PLESSIS, D.[enis]: *Nouvelle geographie*. 1–2. S' Gravenhage, 1733, Beaugard. (753.111) (Hungarica!)

„Samuelis Szeel Debr.[ecini] 1823”

„Fazekas Sándor tanár” (bélyegzőlenyomat)

Szell Sámuel az 1820-as években a debreceni kollégium diákja, 1821–1825 között maga is tanít, vezeti az énekkart. 1827-től Hódmezővásárhelyen lelkész. Költeményei jelentek meg.²⁹

A második possessor Debrecenben történelem–földrajz szakos középiskolai tanár, majd igazgató. Társadalmi, közoktatási és tanügyi kérdésekről közölt cikkeket, lapot is szerkesztett.³⁰

Johann Everth (ev.)
(1793–?)

PLINIUS, C.[aius] Caecilius Secundus: *Epistolarum libri decem*. Leipzig, 1739, Fritsch. (763.252)

„Joh.[annis] Everth”

A possessor Küküllő megyében született, szász, 1815-től a jénai egyetemen tanult,³¹ hazatérése után Medgyes város hitszónoka lett, és tanított ugyanott a gimnáziumban. Később Buzdon, Nagykapuson és Muzsnán lelkészkedett. Munkája: *De necessitate symbolicae aestheticae in religione dissertatio*.³²

Johann Gottlieb Ziegler (ev.)
(?–1817)

KIRSCHUS, Adamus Fridericus: *Abundantissimum cornucopiae linguae Latinae et Germanicae selectum*. Regensburg, 1741, Bader. (763.255)

„Johann Gottlib Cziegler”

Ziegler – aki nem írta helyesen saját nevét – erdélyi szász, 1803-ban Jénában tanult. Tanított a nagyszebeni gimnáziumban, majd a város prédikátora lett. 1814-től talmácsi lelkész.³³ Munkája: *De re sylvestri... dissertatio*.³⁴

²⁷ SZINNYEI V. 1312.

²⁸ SZABÓ György: *A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának kéziratkatalógusa*. Bp. 1987. 84.

²⁹ SZINNYEI XIII. 656–657.

³⁰ SZINNYEI III. 230–231., GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái*. VIII. Bp. 1992. 466.

³¹ MOKOS Gyula: *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*. Bp. 1890. 97.

³² Cibinii, 1821. PETRIK I. 720.

³³ SZINNYEI XIV. 1832.

³⁴ Cibinii, 1806. PETRIK III. 882.

Vecsei József
(1800–1855)

MOSHEMIUS, Io.[annes] Laurentius – ALLWOERDEN, Henricus: *Historia Michaelis Serveti*. Helmstedt, 1727, Buchholtz. (113.594)

„Vecsei József”

Vecsei József filozófus Debrecenben született, ugyanott tanult, 1828-ban Göttingenben peregrinált, hazatérte után lelkészi hivatalt viselt. 1836-tól a református kollégiumban a bölcselet tanára. A Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben választja meg levelező tagnak.³⁵

Salamon József
(1790–1871)

JABLONSKI, Daniel Ernst: *Christlicher Predigten*. Berlin, 1727, Haude. (781.128)

„Josephi Salamon”

SPANHEMIUS, Fridericus: *Opera*. Leiden, 1750, Boutestein – Luchtmans. (797.170)

„Salamon Jós'ef” (bélyegzőlenyomat)

A possessor erdélyi, 1806-tól Nagyenyeden tanult, 1814-ben egy évet Göttingenben töltött, 1830-ban Kolozsvárt teológiai tanár. Elsőként kezdi meg az egyházjog külön tantárgyként való oktatását. Az *Erdélyi Prédikátori Tár* (1833–1839) szerkesztője.

Jelentős teológiai és történelmi szakirodalmi munkássága van.³⁶

Némethy Lajos
(1826–1902)

CLAUDIANUS, Cl.[audius]: *Opera*. Bassano, 1722, Remondini (720.299)

„Némethy Lajosé”

Némethy a debreceni kollégiumban végezte tanulmányait 1842–1848 között, majd ugyanott tanított. 1857-től Berettyóújfaluban, 1872-től Debrecenben lelkészként szolgál. Prédikációkat és halotti beszédeket írt.³⁷

Jean Frédéric Osterwald
(1663–1747)

[OSTERWALD, Jean Frédéric]: *La liturgie ou la maniere de celebrer le Service Divin; qui est Établie dans les Eglises de la Principauté de Neufchatel et Vallangin*. Basle, 1713, Pistorius. (116.351)

„Rev.[erendo] Divo D.[omino] Joh.[anni] Henrico Kellero³⁸ ante hac Ecclesiae nostrae Germanicae nunc vero Ecclesiae [?] Pastori vigilantissimo, fratri, amico, Compatri dilecto hanc Liturgiam vi amicitiae monumentum offert Joh.[annes] Frid.[ericus] Osterwaldus Eccl[esi]ae Neue.[nburgensis] Pastor.”

³⁵ SZINNYEI XIV. 1027–1028., ZOVÁNYI 682. MÉL. II. 978.

³⁶ SZINNYEI XII. 71–74., ZOVÁNYI 518–519.

³⁷ SZINNYEI IX. 958–960.

³⁸ A dedikáció címettjét nem sikerült azonosítanom.

Osterwald svájci reformátor, híres hitszónok, főként szülővárosában Neuchâtelben (Neuenburg) működött.³⁹ Nemesi származású, Saumurben és Genfben tanult, filozófiát Orléansban és Párizsban hallgatott. Az ún. svájci triumvirátus legismertebb tagja, jelen művével egy új liturgiát teremtett meg.⁴⁰ Könyvének Magyarországra kerüléséről nem találtam adatot.

OJTOZI ESZTER

Rövidítések

- MÉL = *Magyar Életrajzi Lexikon*. I–II. Bp. 1967–1969.
 PETRIK = PETRIK Géza: *Magyarország bibliographiája 1712–1860*. I–III. Bp. 1888–1891.
 RMSZ = *Régi magyarországi szerzők*. Összeáll. PINTÉR Gábor. Bp. 1989.
 SZINNYEI = SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Bp. 1891–1914.
 ZOVÁNYI = ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Bp. 1977.

Bessenyei és a sajtó. Bessenyei György írói fellépése egybeesik a hazai sajtó felvilágosodás kori kezdeteivel és kibontakozásával. Igaz, hogy a hetvenes években még csak német nyelvű újságunk volt (*Pressburger Zeitung*), de 1780 januárjától már megindult a magyar hírlapirodalom is, az évtized végétől pedig már magyar folyóiratok is megjelentek. A szakirodalomban még senkinek sem tűnt fel, hogy mindezek ellenére miért volt az író és a sajtó kapcsolata viszonylag meglehetősen laza, noha a korabeli magyar lapok többsége Bessenyei programjához hasonlóan síkra szállt a magyar nyelv és kultúra kiműveléséért és számos íróval is kapcsolatba került. A kérdés megválaszolása céljából érdemes áttekinteni legalább azokat a gyér nyomokat, amelyek az íróknak a korabeli lapokhoz fűződő viszonyáról tanúskodnak.

Az első, vele kapcsolatos híradás a *Pressburger Zeitung*ban jelent meg 1773-ban, abból az alkalmából, hogy a pozsonyi Landerer nyomdában megjelent Bessenyeinek az a fordítása, amelyet Mária Terézia kívánságára készített.¹ (*A Szent Apostol Tamás mint ellene állhatatlan bizonysga a Jesus Kristus istenségének*). Michael Landerer a saját kiadásában megjelent újságban tájékoztatni akarta olvasóit új kiadványa megjelenéséről. Az új könyvekről megjelent rövid híradásoktól eltérően azonban némileg részletesebb lett ez a közlemény, mert kitért Bessenyei bevezetésének a fontosabb megállapításaira is. Külön kiemelte a recenzió a fordítónak azt az állítását, hogy az akkor még református író – noha egy katolikus pap – miként később megállapítást nyert: P. Jordan Simon Ágostonrendi prédikátor – hitvédelmi prédikációját fordította le, de az ajánlható minden keresztény, tehát a reformátusok számára is. A hírlapi ismertetés a mű tartalmi értékei mellett még kiemelte a fordítás nyelvi és stílári értékeit is. A szerző nem volt megadva, valószínű, hogy az a Kollár Ádám lehetett, aki már korábban Mária Terézia számára is véleményezte a fordítást.²

A hetvenes években megjelent több Bessenyei-mű egykori sajtóvisszhangjáról nincs tudomásunk. Az abban az évtizedben napvilágot látott drámai, történeti munkái és nagyjelentőségű művelődéspolitikai írásai megjelenése idejében még nem voltak magyar nyelvű lapok, bizonyára ez is szerepet játszott a visszhangtalanságban.

³⁹ HAUCK Albert: *Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*. XIV. Leipzig, 1904. 516–518.

⁴⁰ LÉONARD, Émile G.: *Histoire générale du protestantisme*. III. Déclin et renouveau. Paris, 1964. 53.

¹ *Pressburger Zeitung* 1773. jún. 9. 46. sz.

² KÓKAY György: *Egy Bessenyei-mű sajtóvisszhangja 1773-ban*. = MKsz 1983. 182–184.